

ČLANCI

Dubinskopsihološki prilog analizi pitanja „glazba i glazbenik” *

Ante Kusić, Split

U ovom predavanju, namijenjenom voditeljima pjevačkih zborova, pokušat ću dati svojevrsnu analizu onoga nespješnog u nama, u kojem nespješnom razni arhetipi, o kojima naširoko raspravlja C. G. Jung, određuju u najdalekosežnijim dometima smjerove djelovanja naše svijesti. Iz tog nespješnog i njegovih arhetipa proizlazi i cjelokupna glazba, od endogenog »pučkog« pjevanja do najnadahnutijih simfonija, i glazbenici od seoskih guslara do genijalnih skladatelja i izvođača.

U predavanju ću govoriti o kulturološkoj funkciji nekih glazbala kao simbola za arhetipski inventar u onome nespješnom u nama. Glazbeni instrumenti kao »simboli« nespješnoga tj. kao simboli psihičkih stanja u najdubljoj nutрини čovjeka mogu nam poslužiti kao putokaz za pravilan postupak u proučavanju liturgijske glazbe.

Glazbala kao simboli čovječjeg »arhetipskog« nasljedja

»Arhetip«, u jungovskom smislu, jest »iskonska slika« kolektivnog nasljednog karaktera, koji nosi u sebi određen nagonski trend i očituje se u snovima, u mašti, a otkriva svoju nazočnost samo u simboličkim slikama.¹ Ovamo spada i kultura u svim svojim oblicima, pa i glazbenom. Tu ideju pocrtava Cl. L. Strauss riječima: »Svaka se kultura može promatrati kao skup simboličkih sustava u kojima prvo mjesto pripada jeziku, bračnim pravilima, ekonomskim odnosima, umjetnosti, znanosti, religiji.«² Simbol je znak arhetipa, slika koja iz onog nespješnog treba da prenese u svijest određene sadržaje, donekle zamaskirane, koji sadržaji zbog raznih cenzura ne mogu prodirjeti u svijest. U takvoj svojoj funkciji, simbol je »neprestana osmoza unutrašnjeg i izvanjskog«, kako to zapaža francuski književnik Pierre Emmanuel.³ Pod vidom takve »osmoze« za čovjeka, simboli nose u sebi snagu sjedinjavanja, uspostavljanja ravnoteže — među našom ljudskom unutarnjom i izvanjskom razinom. Pod tim vidom, simboli, uključivši i one glazbene, imaju svoju pedagošku čak i terapeutsku funkciju. — Ovdje ću moći nešto kazati samo o arhetipskoj simbolici nekih glazbala.

— **Bubanj** spominjem na prvom mjestu. Bubnjanje se povezuje s ritmom svemira; takvu ulogu ima bubanj kao atribut božice Šive. Afričkim se bubnjanjem priziva spuštanje nebeskih darova. Bubanj je glas zaštitničkih sila koje nam daju bogatstva zemlje. Ratnički bubanj povezan je s božicom Indrom u Indiji kao i s Aresom i Mar-

som u grčkoj i rimskoj predaji, ali je istodobno i zaštitnik žetve. U altajskim krajevima upadaju šamani s bubnjanjem u stanja transa. Bubanj je glazbalo ekstaze i opsjednutosti. U Sudanu bubanj je simbol plodnosti. U čitavoj Africi bubanj je povezan sa svim zbivanjima u ljudskom životu. Stručnjaci za Crni kontinent naglašavaju kako je bubanj za Afriku ono što je *Logos* za našu kulturu; stoga je bubanj pod svim vidovima poistovjećen s ljudskom kulturom. Bubanj je simbol arhetipske širine praiskopskog zvuka »i reče Bog«, kojim je Stvoritelj postao izvorom svemira. Prema Vivekanandi i vedantskoj predaji, ta iskonska riječ, u bubnjačkom A-U-M . . ., jest očitovanje božanstva. »A« je temeljni zvuk, koji se izgovara bez dodira jezika i nepca i polazi iz duboke usne šupljine; »U« dolazi iz rezonantne ploče i ide do njezina završetka, predočujući kretanje svemirskih sila prema naprijed; »M« odgovara posljednjem zvuku i izvodi se zatvorenih usana. A-U-M prelazi sve riječi i sva bića, razvijajući se u neprestano stvaralačko kretanje. Po tome je zvuk bubnjanja najbolje simboličko očitovanje božanskoga. A-U-M-u je slična hebrejska riječ A-m-e-n. Bubnjanje se povezivalo s tim prvobitnim zvukom kao izvorom božanske objave i božanskog utjecaja na ritmove kozmosa. Svim time, bubanj je simbol arhetipske upućenosti čovjeka na Boga kao zakonodavca svemira.

Frula je glazbalo Pana, boga spilja i gajeva. Frulom je Pan razveseljavao bogove, nimfe, ljude i životinje. Zvuk frule je glas anđela. Frula je simbolizirala dušu odvojenu od njezina božanskog izvora. Zbog toga se o fruli od trstike kaže: »Poslušaj trstiku, ona priča toliko toga! Ona kazuje skrivene tajne Uzvišenog; njezino je lice blijedo, a nutrina prazna. Glavu je prepustila vjetru i ponavlja: Bože, Bože, bez riječi i bez jezika.«⁴ Frula od trstike opjevava bol razdvojenosti od Boga: mistik svojim jecajima izražava težnju da se opet nađe s Bogom u vječnom životu. Za stare Meksikance predstavljala je trska simbol plodnosti, obilja i bogatstva.⁵ — Frula kao simbol arhetipske širine označava dakle želju čovjeka za jednim konačnim smirenjem.

Harfa je glazbalo koje kulturološki ima ulogu vodiča duša poslije smrti. Za zemaljskog života ona simbolizira napetost između tjelesnih nagona što ih predočuju njezin drveni okvir i strune od risova crijeva, s jedne strane, i samih duhovnih težnji što ih simbolizira titranje tih struna, s druge strane. Titranje je skladno kad proizlazi iz dobro ugođene napetosti između struna, odnosno — simbolički: čovjek je skladna ličnost kad su sve raznolike njegove sile usklađeno napete. Harfist iz slavne *Pjesme harfista*, iz starog Egipta,

Predavanje održano na Tečaju za crkvene glazbenike u Zagrebu 25. IV 1984. godine

pjeva: *Otjeraj daleko od sebe brigu, veseli se, sve dok ne dođe dan kad ćeš ući u zemlju koja voli tišinu...*⁶ — Harfa simbolizira arhetipsku potrebu skladnog snalaženja u životnoj sudbini koja se kreće između sreće i patnje, življenja i umiranja... i drugih polariteta kroz koje čovjek traži konačni mir i spokojstvo.

Kitara nosi u sebi arhetipsku simboliku umjerenosti. Kad Orfej svira na kitari, sva priroda pada u zanos. Kitara simbolizira čovječji osjećaj mjere, ona je i simbol svemira. Slično kornjačinu oklopu kutija je kitare zatvorena s jedne strane, a otvorena je s druge; na taj način kitara predočava vezu između neba i zemlje, kao što to predočuju također let ptica ili zanesenost glazbom. Kitara je tako arhetipski simbol sklada u kozmosu i sklada u čovjeku.

Lira je simbol svemirskog suglasja a izumio ju je Hermes, ili jedna od devet muza — Polihimnija. U kršćanskoj ikonografiji lira označava aktivno sudjelovanje u božanskom suglasju. Sedam žica na liri odgovara broju od sedam planeta; žice titraju skladno kao što i planete skladno kruže kozmosom. Kalisto II Ksantopulos piše: Lira (citra) je srce, žice su osjetila, svirač je um, a gudalo je Božja uspomena. Kao pripadni atribut muza Uranije i Erato lira simbolizira inspiraciju pjesnika i glazbenika. — Lira dakle nosi u sebi arhetipsku simboliku aktivnog uključivanja čovjeka u sklad kozmosa i u božanski život.

Jeka nosi u sebi također glazbenu simboliku arhetipske širine. Prema grčkoj legendi, nimfa Eho — zbog neuzvracene ljubavi za Narcisom — pobjegla je u šume i spilje, pa je na kraju postala stijenom što odbija sve zvukove. Tako se jeka javlja kao simbol regresije i pasivnosti, ali ta regresija i pasivnost samo su prolazna stanja koja prethode određenoj preobrazbi, npr. u »sjenu«, dvojnika i Golema tj. čovječjom rukom proizvedenog prvog čovjeka kao rivala Adamu, kao biću koje je stvorio sam Bog. — Jeka je dakle arhetipski simbol čovječjih transformacija u uspjesima i neuspjesima. Čak i kihanje ima vlastitu simboliku. Laponci su npr. vjerovali da snažno kihanje može biti uzrokom smrti: iz tog je prastarog vjeronanja nastao običaj da se onome tko kihne zaželi sreća. U afričkim nekim plemenima, kihanje za vrijeme dok neko govori znači: Gueno (bog) odobrava.

Zvono predstavlja kraljevsku glazbu koja je izraz sveopćeg sklada. Zvončići na pagodama imaju namjenu da se čuje zvuk budističkog zakona: taj zvuk ima ulogu očišćenja, otklanja opake utjecaje i upozorava na njihovo približavanje. Zvonce simbolizira poslušnost božanskoj riječi. Položaj klatna simbolizira spojenost između neba i zemlje. — Zvono je dakle arhetipski simbol čovječje unutarnje potrebe za zaštitničkom rukom Boga Stvoritelja svijeta.

Ne samo spomenutim glazbalima, nego i glazbi uopće pripada simbolizam arhetipskog značaja. U Grka se izum glazbe pripisuje Apolonu, Orfeju; u Egipćana Hermesu i Ozirisu; u Indijaca Brahmi. Povjesničari glazbe slave Pitagoru što je izmislio glazbalo s jednom žicom kako bi utvrdio matematičke odnose zvukova. Kinezi su već 2500 godina poznavali savršeno glazbu: oko 2697.

prije Kr. — za cara Huanga Di — bila je kod Ki-neza uvedena oktava s dvanaest polutonova, što ih je kraljev dostojanstvenik Lin Leng nazvao dvanaest liua. Tih je dvanaest liua bilo podijeljeno na liue yang i liue yin, što je odgovaralo broju mjeseći u godini i broju raznih psihičkih stanja (yin označuje tamni aspekt stvari u svijetu, a yang označuje svijetli aspekt svih stvari), nešto poput izmjene dura i mola. Pitagorovci su držali da je glazba blagoglasje brojeva i svemira, koji se i sam može svesti na zvučne brojeve. S pitagorovcima se povezuje ideja svemirske glazbe. U glazbi se traži utočište, u bojama tonova traži se unutarnje raspoloženje, dok su ritmovi, glazbala, oblici povezivanja s kozmičkim životom. Zato su naj-snažniji doživljaji u društvenom i osobnom životu označavani glazbenim manifestacijama. U kršćanskoj se predaji sačuvala pitagorovska simbolika glazbe, a prenijeli su je sv. Augustin i Boecije. Tu je trojni ritam smatran savršenim, a dvojni se smatrao nesavršenim. Glazba je preuzela simboliku broja 7, Ateninog broja, ispunjenog odbljescima mudrosti. Broj 7 je u raznim kulturama sveti broj: on sadrži sveukupnost moralnog života, tj. tri teološke kreposti (vjera, ufanje, ljubav) i četiri stožerne kreposti (razboritost, umjerenost, pravednost i jakost). Bog je sedmi dan, iza šest dana stvaralačkog rada, proveo ne radeći i učinio je taj sedmi dan svetim, danom »sabatoma«. Broj 7 je ključ Ivanova Otkrivenja (7 crkava, 7 zvijezda, 7 pečata, 7 truba, 7 gromova, 7 glavnih grijeha, itd.). Sedam duginih boja i konačno sedam nota dijatonske ljestvice otkrivaju broj 7 u njegovoj funkciji regulatora titraja, odn. valova što ih već iskonska predaja smatra samom biti materije. Glazba u svjetlu simbolike broja 7 simbolizira jedan od aspekata dovršenosti svijeta i potpurnosti vremena. U islamu je broj 7 sretan broj, simbol savršenstva: sedmera nebesa, sedam odjeljenja pakla, sedmora vrata; za hodočašća u Mekki valja sedam puta obići kabu i sedam puta prijeći između brda Fafa i Marwa. Sedmera vrata otvaraju se pred majkom od 7 kćeri, a nad trudnicom u pogibelji čita se sedam odlomaka sūre iz Kurana. Ponekad, uoči vjenčanja, djevojka odlazi na rijeku te sedam puta puni i prazni svoj vrč, pa baca u vodu sedam šaka žita. To je magijski simbol plodnosti. U takvim kulturološkim kontekstima simbolike broja 7, glazbena ljestvica od 7 tonova nosi u sebi stanovit arhetipski karakter sklada duše i tijela, duševnih svojstava i tjelesnih korelativa. Glazba je poznavanje i primjena mjere, odn. mudrosti — čija je zaštitnica boginja Atena: mjera i mudrost upravljaju kozmosom, ljudima i glazbalima. Glazba je simbol za umijeće postizanja savršenstva. U takvim kontekstima uočavaju se »arhetipski« indikatori glazbe: glazba je izraz čovjekove želje za unutrašnjim zadovoljstvom, tj. za smirenjem čežnja na temelju uzdizanja prema Pratemelju svijeta i čovjeka u svijetu. »Arhetipska« simbolika glazbe posebno se osjeća u dopuni sa simbolikom igara praćenih glazbom. Igra je naime simbol borbe protiv smrti (pogrebne igre), protiv prirodnih sila, protiv neprijatelja (ratničke igre), protiv samoga sebe (protiv straha, slabosti, itd.). Igra zrači pobjedničkim sjajem. Igra s glazbom udružuje zajedništvo i sveukupnost, pravila i slobodu. Kombinacije u igri, kao i glazbi, primjeri su osobnog i društvenog života

gdje se teži za tim da se uvede red u zbrku odnosa i učini prijelaz iz prirodnog stanja u kulturu, iz onog spontanog i nagonskog u oplemenjeno i kontrolirano stanje. Igra, kao i glazba, dopuštaju da ispod poštivanja pravila izbija najdublja spontanost, najosobniji odgovor na pritiske izvana ... Ukratko: glazba je simbolički nosilac, kao i igra, čovjekova »arhetipskog« usmjerenja za njegovo životno samoostvarenje.

(*Nastavak slijedi*)

Predvoditelj bogoslužja kao moderator liturgijskog pjevanja

Zvonimir Sekelj, Zagreb

Po svojoj strukturi, da tako rečem, čovjek je upravljen na drugoga, socijalan je. Za uopće životni uspjeh potrebno je da bude navezan kao karika na kariku u lancu, na drugoga. Time se ujedno kompletira, jer je komplementarno biće, to jest, traži nadopunu. Čim odstupa od te socijalnosti i određenog suživota s drugim, gubi od bitne odlike ljudskoga.

Prostor susreta čovjeka s Bogom je zajednica. Zato je vrlo važno doći u crkvu, mislim prostor u kojem se vjernička zajednica sabire, da bi se tako znakovito susrela i uspostavila dijalog s prisutnim Gospodinom koga otkriva već u zajednici, u slušanju Božje riječi i u lomljenju kruha. To je zapravo ta liturgija, odnos čovjeka prema Bogu kroz geste i zajedničko slavljenje Boga, gdje svaki doprinosi, prema službi, toj zajedničkoj proslavi. Liturgija je djelo zajednice. Sva zajednica sudjeluje. Da se uopće može u sadašnjosti dogoditi Isus Krist, što je za nas bio i jest, potreban je zakonito zaređen prezbiter i prisutna zajednica. Odmah se ovdje nazire ono što se želi posebno naglasiti, a to su u zajednici oni u kojima ovisi da stvarno susret s Gospodinom bude izražajan, da tako rečem, osjetilima dohvatljiv. Zbog toga su dva važna aktera u liturgijskom činu: predvoditelj bogoslužja snagom svećeničkog reda i voditelj liturgijskog pjevanja s pjevačima koji animiraju prisutne da dožive u svojoj aktivnoj sveobuhvatnosti ne samo uma, nego i osjećaja, susret s Gospodinom. Pjevanje je uopće u ljudskom poimanju jedan oblik društvenosti, povezanosti, veselja. Pogotovo se takav oblik koristi u liturgijskim susretima gdje se na izvanredan način vrši tajanstvena razmjena između Boga i čovjeka.

Uzima se u obzir sve ono što na liturgijskom susretu čovjeka približuje Bogu. Možemo reći iz prakse da se i pomoću liturgijske glazbe, pjesme, čovjek uzdiže i približava Bogu, jer time se proši-

BILJEŠKE:

1. Usp. C. G. Jung, Čovjek i njegovi simboli, Zagreb 1974. str. 68—69.
2. J. Chevalier, A. Gheerbrant, Rječnik simbola, Zagreb 1983. str. X.
3. Nav. dj. str. XV.
4. Nav. dj. str. 156.
5. Rječnik simbola, str. 719.
6. Nav. dj. str. 185.

ruje uzdignuće Bogu, jer ima ljudi koji ga samo na takav način na liturgijskim skupovima doživljavaju. Time je naglašen taj socijalni vid koji obuhvaća ljude različitih doživljajnih sposobnosti. Dakle liturgija je zajedničko djelo. Budući da je zajedničko djelo, pretpostavlja zajedničke dogovore.

Kakav će izgled imati liturgijska zajednica ovisi ponajviše o najodgovornijem njezinu članu — njezinu predstojniku, liturgu. Iz toga proizlazi da će u prvom redu sam liturg morati voditi računa i o glazbi u svakom svečanom bogoslužju koje on predvodi. U oblikovanju što plodonosnijeg liturgijskog slavlja za cijelu zajednicu kojoj predsjedava, bit će svakom liturgu od nenadomjestive važnosti upravo voditelj liturgijske glazbe, liturgijskog pjevanja.

Možemo onda reći, jedan bez drugoga ne mogu dobro prenijeti zajednici otajstvo koje u sklopu zajednice slave. To su zapravo dva aktera u službi zajednice za susret s Gospodinom, prema onoj Kristovoj: »Nisam došao gospodovati nego služiti«. Spomenut ću zgodu iz mog djetinjstva, sloge župnika i kantora u liturgiji da su ljudi znali reći, jer su ta dvojica išla zajedno u susjednu župu na proštenje, ide velečasni i njegov et cum spiritu tuo.

Tko ne zna služiti, taj od liturgijskog čina neće učiniti radostan susret. Opet primjer iz moje svećeničke djelatnosti. Kad sam se, zbog drugih zauzetosti, htio izmaknuti iz probe s djecom, reče mi voditelj pjevanja: »Molim vas, pomognite mi u izboru pjesama za Cvjetnicu. Ipak vi posjedujete više teološkog znanja«. To mi je bio signal da trebamo zajednički podijeliti teret, voditelj kao glazbeni talenat, a ja koji bih na taj talenat trebao dati liturgijsku riječ, kako bi stvarno susret u nedjelju npr. ulaska Isusova u Jeruzalem bio poruka onoga što to doista jest. Tu već dolazimo na ono što treba dati dušu pjevanju u misi, a to je: zajedno promotriti tekstove naredne nedjelje, blagdana, povlaštenih vremena došašća ili ko-

Predavanje održano na Tečaju za crkvene glazbenike u Zagrebu 1984. g.